

VENTRES SOTA CUSTÒDIA
HISTÒRIES DE L'ESTERILITZACIÓ FORÇOSA A DONES
AMB DISCAPACITAT

Col·lecció Periodisme, 9

Dirigida per Guillermo López García

Maria Bonillo Vidal

Ventres sota custòdia

Històries de l'esterilització forçosa
a dones amb discapacitat

Pròleg de Lucía Márquez

institut
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2022

Ventres sota custòdia. Històries de l'esterilització forçosa a dones amb discapacitat va obtenir la Beca Josep Torrent de Periodisme d'Investigació 2020, atorgada per la Unió de Periodistes Valencians i la Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació. Formaven part del jurat Violeta Tena Barreda, Guillermo López García i Lucas Marco Sánchez.

Edició composta amb Brill i Bw Modelica per a l'interior i Courier per a la coberta; l'interior s'ha imprès sobre paper Coral Book Ivory de 90 g/m² i les cobertes amb cartolina Creator Silk de 350 g/m²

© 2022, del pròleg, Lucía Márquez

© 2022, Maria Bonillo Vidal

© 2022, d'aquesta edició:
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 - 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-924-6

DL: V-1648-2022

Disseny de la coberta: Eugenio Simó
Disseny de la col·lecció: Jaume Ortola

Maquetació: Nova Digital Servicios Gráficos, S.L.
Impressió: Blanch & Blanch Comunicació

*A ma mare, la meua mestra dins i fora de l'aula; a mon pare, que va nàixer ensenyat en l'ofici d'estimar inesgotablement. A la meua germana, l'obridora de camins. A Ona. A les altres germanes que la vida m'ha posat davant. A l'enginyer que m'ha dissenyat una habitació pròpia. Però sobretot, als meus iaïos, que són el millor patrimoni que podria tindre.
A les silenciades.*

Índex

- Pròleg de Lucía Márquez 11
1. La vida de les *Cristines* 17
 2. De què parlem quan parlem d'esterilitzacions? 23
 3. Una pràctica normalitzada entre mites i llegendes 27
 4. Forçada, forçosa, involuntària, no consentida... i sense dades 41
 5. La gènesi de l'eugenèsia 49
 6. L'eugenèsia arriba a la maduresa 53
 7. La inspiració dels nazis 63
 8. Esterilitzacions *democràtiques* europees 73
 9. L'esterilització a Espanya 81
 10. Les famílies: entre els models i la vida 91
 11. El capacitisme 99
 12. «Perdona, se'ns ha oblidat lligar-te» 107
 13. El paternalisme 111
 14. L'estigma de les malalties mentals: boges perilloses amb fills 117
 15. Els anticonceptius imposats 125
 16. El consentiment 129
 17. Institucionalitzades 137
 18. La revolució sexual pendent 141
 19. Mar 149
 20. La síndrome de Down: els eterns xiquets grans 153
 21. Les males mares 157
 22. Vera 165
 23. La conquesta 173
 24. Epíleg 177

Pròleg

Dies abans de començar a escriure aquest pròleg, l'artista pop Britney Spears (Estats Units, 1981) es trobava al bell mig d'un judici contra el seu pare per a recuperar la custòdia legal pròpia. Per «assumpes de salut mental», des de 2008, Jamie Spears (el pare de Britney) i el fons d'inversió Bessemer Trust porten les regnes de la vida professional i personal de Britney Spears, i a més gestionen les seues finances. Entre els episodis de control relatats per la cantant durant les vistes judicials –que incloïen no poder triar el seu advocat sense comptar amb un examen mèdic–, n'hi hagué un que va cridar especialment l'atenció de l'opinió pública. Segons explicava, portava implantat un DIU (dispositiu intrauterí), que no podia llevar-se sense el permís del seu pare. Òbviament, l'ús forçat d'aquest mètode anticonceptiu es traduïa en el fet que, a Spears, se li negava l'opció de decidir quedar-se embarassada. El pare havia decidit que no podia ser mare de nou (té dos fills), i amb això era suficient. Aquesta intromissió en el seu úter condensava tretze anys de fèrria dominació sobre l'autonomia d'una dona adulta sota tutela permanent.

Princesa del *mainstream* durant els primers 2000, la trajectòria de Britney Spears passa per una gran part de les violències simbòliques –i no tan simbòliques– que patiren moltes celebritats de l'època: sexualitzada des d'adolescent, reduïda a la dicotomia de santa o puta, cosificada fins a l'infinit, jutjada per cada decisió estètica o amorosa, analitzada i escrutada al mil·límetre en totes les vessants de la seua vida: com a dona, cantant, amant, i també mare, fins que va caure en desgràcia. Aleshores, l'estrela musical que havia acumulat èxits va passar a engrossir l'extensa tradició de *dones*

dements que arplega el cànon occidental: dames histèriques, desequilibrades, incapaces de valdre's per si mateixes, les quals la societat deu disciplinar, amagar o neutralitzar; una evolució en clau pop de la *boja de l'àtic* victoriana. Actuar en estadis i gravar discos, sí; prendre decisions sobre els seus ovaris, no.

I si eixe joc de poder es desenvolupa sense embuts en l'úter d'una dona que ha viscut des de la pubertat baix els focus i els flai-xos, que compta amb contactes i recursos (inclòs un moviment ci-vil al seu favor, el #freeBritney), resulta esgarriós preguntar-se què ocorre amb totes eixes dones que habiten l'alteritat de la discapaci-tat des de les ombres, natives de l'anonimat absolut, a les quals, des de fa dècades, s'ha esterilitzat sense el seu consentiment o almenys sense un consentiment conscient, lliure i informat. És en eixes te- nebres on s'endinsa aquest llibre i tracta d'encendre un parell d'es- pelmes, d'activar tres o quatre interruptors. Si els cossos femenins són i han sigut camps de batalla ideològica, quines guerres s'estan lliurant en els cossos de les més vulnerables entre les vulnerables?

Tractant de trobar respostes, Maria Bonillo opta per l'honeste- dat, que ací és sinònim d'arestes i prismes polièdrics. Reuneix així en aquestes planes una panòpia de veus expertes, antídod contra la brotxa grossa i el lloc comú pueril i barat. Aporta, a més, eixe sempre anhelat context temporal social, un bé escàs en el nostre present hiperaccelerat, allí on les frases se'ns caduquen quan enca- ra les tenim en la llengua. L'autora ens transporta paràgraf rere pa- ràgraf a altres dates, fins i tot a altres latituds geogràfiques i morals. El control de la fertilitat, la reproducció i la sexualitat femenina ha estat un episodi recurrent en distints panorames històrics i, en ocasions, fruits d'una planificació governamental entusiasta.

Al llarg d'aquest text ple de testimonis, parlen familiars i cui- dadores, parla una llar que pot ser refugi i condemna, els costums encallats s'entremesclen amb la tendresa allà on les contradiccions impregnen les parets i els taulells. És un niu que a sovint acull i encoratja, però que també pot exercir de mordassa. No obstant, i açò és fonamental, Bonillo creua la barrera del diagnòstic o la

composició del lloc i cedeix el centre de l'escenari a les protagonistes d'aquest relat: dones amb un recorregut propi i únic que han vist amputada la seua capacitat de decidir sobre la seua vida i el seu futur, perquè, com sempre, no es tracta només de ser mare, sinó de poder maniobrar al respecte.

Un espectre recorre cada plana d'aquest llibre. Més enllà d'anuncis oficials que desborden somriures i bones intencions, despullats de floritures institucionals i estratègies de responsabilitat social corporativa, quins fonaments toquen realment la conversa pública sobre les persones amb diversitat funcional? ¿És possible que, darrere dels eufemismes candits, continuem instal·lats en un ecosistema que encara considera les nostres veïnes amb discapacitats com a ciutadanes de segona?; quasi iguals, però no. Quin paper juguen les famílies? ¿I les instàncies professionals la missió de les quals és defendre les garanties jurídiques dels individus? Seguint aquest mateix fil conductor, què podem aprendre sobre la nostra societat en aquests barems que determinen qui pot ser una bona o una mala mare? Qui és apta i qui no? Quin rol juga la salut mental en tot açò? I com es construeixen eixes categories sobre la maternitat?

La lluita feminista és una batalla, entre altres coses, contra la infantilització a la qual s'ha sotmès durant segles les dones, sempiternes xiquetes, menors d'edat endiastrades per a la docilitat. En eixes coordenades, s'emmarca aquest treball, que aguaita a l'esterilització en la vessant de mecanisme que impossibilita l'embaràs, sí, però també en qüestions que van molt més enllà de la procreació i la descendència. Parlem d'albir, de llibertat i d'emancipació. Els temors davant de la possible vida sexual d'aquestes adultes i les conseqüències ens porten als imaginaris de la dona com a element disruptiu que perverteix l'equilibri de la comunitat: la dona com a font de problemes, preocupacions i culpes. La intervenció quirúrgica forçada s'erigeix així com a solució higiènica, asèptica i silenciosa davant de contratemps hipotètics.

Ventres sota custòdia és un inventari sobre dignitat i consentiment, sobre sobirania corporal i capacitisme, sobre drets humans

i sobre la facilitat amb què aquests es trenquen per les seues frontisses més fràgils. En aquests ventres tutelats, germina tota la troca cromàtica dels grisos i els dubtes, dels prejudicis i les frustracions, d'unes genealogies en què les afirmacions categòriques xoquen amb una quotidianitat plena d'obstacles.

Rebutjats la condescendència i el pamflet, Bonillo fila una mirada periodística tan precisa com curada, una mirada que entén que el rigor no té per què compartir els ressons mecànics d'un autòmat sense ànima i que la integritat te moltíssim d'empatia i de bondat. El seu és un periodisme compromés que no aspira a la taquigrafia impol·luta, la llàgrima fàcil o la polèmica gratuïta, sinó a l'expedició de preguntes i a la recerca de respostes que escapen del maniqueisme i les sentències de barra de bar. El bon periodisme, el millor periodisme, no es refrega pel fang de la porquera ni observa indiferent des d'una distància prudencial, sinó que busca les esquerdes per les quals és possible construir i reconstruir la realitat que narra.

A través de la trompa de Fal·lopi d'aquestes dones, minoria invisible condemnada a l'anormalitat marcada per sempre per la diferència i el judici alié, aquest text planteja un bon grapat d'interrogants gens còmodes: fins a quin punt segueixen vigents les dinàmiques de control patriarcal sobre les vides femenines, quanta impostura hi ha en els discursos sobre inclusió i diversitat funcional, quin pes moral i invisible recau en les famílies cuidadores i quins dimonis interns i externs han de conjurar cada dia, com de fàcil és dinamitar un dret amb la pràctica senzilla de no anomenar-lo, fingir que no existeix o assumir que, al cap i a la fi, tampoc no és tant important.

No és aquesta una lectura dolça ni reconfortant; no es trobarà ací una crònica cursi i indulgent; no espereu tampoc una faula amb moralitat: la vida és més complexa que una pugna dialèctica entre una cigala i una formiga. En qualsevol cas, aquest llibre, dur, necessari i commovedor, és un ganivet, una lupa i una brúixola, és a dir, una ferramenta. I entre les seues utilitats, igual que una navalla suïssa, està la de transcendir el seu punt de partida propi i situ-

ar-nos davant dels tres-cents espills de les nostres contradiccions
i hipocresies.

Però comencem pel principi, a qui pertany el cos d'una dona?

Lucía Márquez
Juliol de 2021, València

1. La vida de les *Cristines*

«El problema era que jo sempre havia sigut inadequada...»

La campana de vidre, Sylvia Plath

«No voldràs que els teus fills isquen discapacitats, no?» Cristina tenia 18 anys quan els seus pares li van llançar la pregunta. I quina pregunta!

Havien passat tan sols uns dies des que es van assabentar que la jove mantenia relacions sexuals amb la seua parella. La seua vida no era fàcil, i els seus pares no la feien millor. «Em van dir que corria el risc de quedar-me embarassada, que com anava a ser jo mare, que els meus fills patirien... Van pegar on més mal em feia, on sabien que tenia el trauma. Van seleccionar eixes paraules perquè eren les que em convencerien», relata Cristina; convèncer per esterilitzar-se.

D'aquella conversa fa més de deu anys. Cristina Paredero ha nascut a l'Espanya democràtica, paradoxalment la que ha permès més esterilitzacions a dones amb discapacitat, emparades sota la legalitat de l'estat de dret: vora cent expedients iniciats cada any, tots ells contra persones amb discapacitat, o *incapaços*, com deia el Codi Penal.

Quan escoltem parlar d'esterilitzacions, no pensem en el segle XXI, no pensem en éssers humans, no pensem en involuntarietat o pràctica forçada. De fet, per si mateixa, si la tecleges en Google, la paraula *esterilització* remet a la castració animal en la majoria d'entrades del buscador. També, potser el pensament més recurrent, el primer que ve a la ment, siga el dels nazis i els seus programes d'eugènica i neteja racial. Sí, fa anys es feien pràctiques així.

Però l'esterilització no és una cosa del passat: existeix, i no cal anar-se'n molt lluny per a trobar persones afectades. No les veuràs si no les busques. Les podem descobrir mentre anem en bus i puja

una xica amb síndrome de Down, o si visitem algun centre o alguna residència per a persones amb diversitat funcional,¹ o tal volta es tracte de la filla de la veïna, eixa a qui «li passa alguna cosa», ja té vora 40 anys i mai se li ha conegut parella. L'esterilització té moltes cares, quasi totes silenciades.

Però Cristina ha decidit parlar. Víctima d'assetjament escolar, amb una infància tocada per una malaltia que no sabia d'on venia, va tardar 18 anys en aconseguir un diagnòstic encertat després de molts errors acompanyats de medicaments i traumes. «Jo sabia que em passava alguna cosa, però no sabia quina. Notava que era diferent, fins que un dia em van dir que era Asperger». El diagnòstic la va salvar, diu. Va començar a rebre tractament. «No estava boja». Anteriorment li havien dit que potser tenia un Trastorn Obsessiu-Compulsiu (TOC), o un Trastorn per Dèficit d'Atenció i Hiperactivitat (TDAH). L'havien tractada amb antipsicòtics i antidepressius. «Jo seguia notant que els problemes eren els mateixos. Em sentia assetjada, incompresa, i, mentrestant, les persones que se suposava que m'havien d'ajudar m'unflaven a pastilles», conta referint-se als seus pares.

L'arribada del diagnòstic correcte i el tractament, però, va coincidir, i potser va desencadenar en certa mesura una sèrie de fets. De prompte, la seua vida es va capgirar de dalt a baix. La seqüència vindria a ser aquesta: va complir la majoria d'edat, va conèixer un xic, va mantenir les primeres relacions sexuals i van vindre els problemes. Cristina encara recorda el cabreig de son pare. «Va començar a escridassar-me. Em va dir que no tenia cap dret a fer allò que havia fet i que, a partir d'ara, em quedaria a casa perquè ho deia ell».

1 El terme *diversitat funcional*, el proposà el Fòrum de Vida Independent el 2005 amb l'objectiu d'esborrar les possibles connotacions negatives del llenguatge que puga haver-hi amb conceptes com *discapacitat* o *minusvàlua*. No obstant, altres entitats com el CERMI, que representa bona part de les persones amb discapacitat a Espanya, consideren que este terme invisibilitza les seues necessitats i reivindicacions. En esta publicació, farem servir les dos variants per tal de donar visibilitat als diferents models, sensibilitats i visions que hi ha dins del món de la discapacitat.

El colp va vindre dies després, encara que no va ser al cap dels anys quan ho va assimilar. Ni una setmana havia passat des que s'havien assabentat que havia tingut sexe: «Em van dir que havien estat parlant amb uns metges que em podien ajudar, que la millor opció era esterilitzar-me, ja que, segons ells, jo sempre feia el que em donava la gana i no podien controlar que deixara de tindre relacions».

Va ser aleshores quan va sentir aquelles paraules feridores que atacaren directament la seua línia de flotació, la seua autoestima, la seua condició pròpia d'ésser humà. Li van assegurar que, si tenia fills, patirien el mateix que ella havia patit: discriminació, incomprensió, marginació, tot regat amb un bon arsenal de medicació. Aquesta campanya de caire psicològic promoguda sense dilació en a penes unes setmanes pels seus progenitors la va trobar en un moment feble, bé, un dels molts moments febles que havia patit fins aleshores. Acabava d'abandonar l'institut. «No em sentia capacitada. L'assetjament escolar em va marcar molt», recorda. «Em sentia atrapada». Així, Cristina va cedir. Es va esterilitzar.

Els seus pares no podien forçar-la legalment. No estava incapacitada judicialment; per tant, la decisió depenia d'ella, que ja era major d'edat. De cara a la llei, era una persona *normal*, i els pares van saber quines tecles tocar. «Ells ho orientaven tot als fets que jo no era responsable, que era molt despistada, que no prendria precaucions... No confiaven en mi. Al final van aconseguir convèncer-me que jo no era vàlida per a tindre fills perquè patia d'Asperger, i que seria molt irresponsable si condemnava els meus fills a passar pel mateix pel que havia passat jo. Em van dir que no era bo que els meus fills nasqueren discapacitats».

Encara recorda el dia de l'operació. Va ser en una clínica privada. «Estava tapada amb una manta, tombada al llit, tota nueta. Els metges passaven pel corredor, i jo en eixe llit, sentint vergonya. Es quedaven allí palplantats, no em dirigien la paraula. Intentava parlar amb ells, preguntar com seria, quan començaria, però no em responien». Recorda el dolor del postoperatori. Els metges li havien

dit en la consulta que no faria mal, que li milloraria la regla, però la seua ment viatja al dolor al recordar eixos instants. Dos cicatrius a la part baixa del ventre li recorden l'experiència. «Ara mai no sabré què és ser mare».

Assegura que no va prendre la decisió lliurement, encara que va signar el consentiment. Era un consentiment *viciat*, coaccionat per la pressió dels seus pares. Eixa reflexió, tanmateix, no se la feia als 18 anys. «Ni em plantejava si podia ser mare o no. M'havien fet creure que seria tan incapaç de dur una responsabilitat així...». L'altra cicatriu, la interna, l'emocional, continua oberta. Actualment tampoc no es planteja ser mare (hi ha cirurgies que són reversibles). «Em fa molta por el part, el dolor. Tampoc crec que siga necessari per a realitzar-me com a dona. Això sí, si haguera sigut per la meua voluntat pròpia, no m'hauria esterilitzat, no tan prompte. La vida dona moltes voltes; sempre te'n pots penedir. Ara ja està fet».

Si li preguntes a Cristina, no té dubtes. Les esterilitzacions a dones amb discapacitat són violència. «Mai no està justificat, mai, independentment de la discapacitat que tingues. És una vulneració de drets. Podem tindre unes capacitats diferents, però els drets són iguals per a tots pel simple fet que som persones també».

Ara parla la Cristina més activista. «Clar que és violència contra la dona; li estàs arrabassant eixe dret: el dret a decidir. Atempta contra els seus drets humans i reproductius», explica la jove, que forma part del grup de suport a la direcció de Plena Inclusión. Deu anys després d'haver abandonat els estudis, aquella xica víctima d'un sistema educatiu que no va saber donar resposta a les seues necessitats d'aprenentatge estudia Periodisme. La seua vocació és comunicar allò que li passa, per tots aquells moments en què no es podia fer entendre, en què ningú no la comprenia.

Falta divulgació, falta coneixement, falta comprensió, assegura. Perquè les esterilitzacions, per a ella, no són més que això: falta d'empatia cap a les persones amb discapacitat.

Cristina no apareixerà en cap estadística, però forma part d'eixe grup de dones amb diversitat funcional a què cada any se'ls lliga les

trompes de Fal·lopi per evitar que es reproduïsquen. Hi ha moltes Cristines, però cada una és diferent. Alguna té discapacitat física, una altra pateix algun trastorn de caràcter psicosocial, una altra, cognitiu. Hi ha Cristines amb més o menys grau d'enteniment. Hi ha Cristines amb pares i mares que signen per elles el consentiment necessari per a ser operades. Hi ha qui no traspasa les portes del quiròfan. Hi ha qui ho fa i torna cap arrere perquè el metge es nega a intervindre.

Esta és la història de les Cristines que han poblat la terra arreu dels cinc continents, viatjant a través dels segles, la violència i la marginació.